

A MOGYORÓDI APÁTSÁG (1074—1481)

ALAPÍTÁS KÖRÜLI HELYZET. Csak a bencés rend letelepítése, illetve az apátság megalapítása után beszélhetünk arról, hogy Mogyoród — igazolható módon — település volt. Hogy ezt megelőzően lakott terület lett volna, arra nézve csak feltevéseink vannak. Egyik feltevés szerint lakhatták avarok, akik a törzsek és nemzetségek által meg nem szállt területen éltek. Mogyoródról viszont tudjuk, hogy Kurszán, Kartal, Ákos és Káta nemzetségek szállásbirtoka közötti, meg nem szállt határterületen feküdt. De lakhatták besenyők is, akik az utak védelmét biztosító régi földvárak körül telepedtek le. Ilyen besenyő-településre mutat — Mogyoródon kívül — a környékről még Valkó, Szentlászló, Besnyő, Pécel, Szada és Párdi-Palota (Rákospalota). Bármelyik feltevés bizonyul igaznak, tény, hogy az apátság alapítása új népelem betelepítését jelentette a régihez, mert a kor felfogása szerint birtokot és személyt egyformán lehetett adományozni. Az egész település pedig az apátság földesúri joghatósága alá került.

A törzsi és nemzetségi szállásbirtokok közötti határterületek birtoksértések és ebből folyó viták megelőzését szolgálták; Szent István intézkedésével pedig királyi birtokká váltak, amelyből később a hercegi birtokok egy része alakult ki. Feltehetjük, hogy Mogyoród is — miután határterületen feküdt, majd királyi tisztviselők kezelése alá került — később hercegi birtok lett és László saját birtokállományából adományozott, amikor az apátság anyagi alapjait vetette meg.

Az apátság alapítását — a Képes Krónika után — a legtöbb forráshely fogadalmi jellegűnek mondja, amely a mogyoródi csata győzelmes kimeneteléhez fűződött. Az alapítás azonban, fogadalmi jellegén kívül, sokkal inkább jól megfontolt intézkedésnek tűnik. Különösen ha figyelembe vesszük, hogy a közelben csak Vácott volt egyházi intézmény (püspöki székhely) és Budán mindössze egy kolostor. Mogyoródtól keletre viszont a közeli Galgamente és a távolabbi környék, egészen Szolnokig, Újvárig ez idő tájt gyéribben lakott, de mindinkább népesülő terület volt; csaknem valamennyi királyi birtok, és híjával minden olyan intézménynek, amely az új hit és az agrikultúra terjesztésének céljait szolgálta volna. Hasonló volt a helyzet a már említett Kartal, Ákos, Káta és Bicske nemzetségek szállásbirtokán is, amelynek tagjai atyafiai voltak Lászlónak, mert mindnyájan a fejedelmi törzshöz tartoztak. E tények felismerése döntően befolyásolhatta László herceget az apátság alapításában.

ANYAGI MEGALAPOZÁS ÉS ÉPÍTKEZÉS. Az apátság alapító levele — sajnos — hiányzik. Így nem ismerjük sem a falutelepülés és az adományozott birtok nagyságát, sem a betelepített szolgák, mesteremberek számát és egyéb fontosabb körülményt. Az apátság tizedfizető helyeit is egy jóval későbbi, 1403-ból származó oklevél sorolja fel. Eszerint tizedfizető helyek voltak közvetlen szomszédságban: Fót és Tarcsa; Tápió környékén: Süly, Ság, Bicske, Szent Vid, Barócz (mai Baracspusztá), Hartyán, Inárcs és Pótharasztja; északon pedig: Nórád és Szécsény (Nórád később elpusztult). Bonfini szerint az apátság — alapításakor — „nem közepes jövedelmű” volt („...proventus quoque non mediocres”).

Maga az építkezés — a mai Klostrom-hegyen — a csata után rövidesen megindult és pár év alatt be is fejeződött; szokásos módon a templomra, rendházra, szolgák részére kijelölt lakórészekre és a gazdasági épületekre terjedt ki. A templom román stílusban épült, amely a XI. század uralkodó építészeti stílusa volt. Emellett tanúskodik a plébánián őrzött egyetlen oszlopdísztorony is. Román stílusjellegét a tatárjárás okozta pusztítás helyreállítása után is megtartotta.

AZ APÁTSÁG KÜLFÖLDI KAPCSOLATA. Valamennyi külföldi kapcsolatra utaló okirat pápai eredetű; időrendben első s egyben az apátságról fennmaradt legrégibb okirat 1235-ből származik. Tartalma szerint — a váci püspök mellett — a mogyoródi apát kapott felhatalmazást II. Endre várkaplánjainak feloldozására, mert azok a király kiközösítése idején istentiszteletet végeztek. Jellemző ez az okirat az akkori közállapotra. Kétségtelen, hogy II. András alatt a pénzügyi és gazdasági helyzet leromlott, a király meggondolatlan birtokadományozásai folytán alapjaiban

A tanulmány jegyzetanyaga egy készülő, Mogyoródról szóló monográfiában fog megjelenni.

rendült meg a birtoklási rendszer; mégis a kiközösítés ténye — a közrend védelme címén — elsősorban a főurak kiváltságos jogait kívánta biztosítani, csakúgy, mint az aranybulla (1222), illetve az azt kiegészítő kiváltságlevél (1231). Erre a szerepére egyébként a kiváltságlevél záradéka utal is, amelyben a király maga és utódai nevében hozzájárul ahhoz, hogy a kiváltságok megsértése esetén az esztergomi érseknek hatalma legyen őt, illetve utódait a „kiközösítés bilincseibe verni”. Róbert esztergomi érsek — előzetes figyelmeztetés után — élt is ezzel a hatalmával.

A királyi birtokadományozás, mint kegyúri jog, a későbbiek során is igen sok birtokjogi vitának volt a forrása, egyházi és világi földesurak között egyaránt. Tudjuk, hogy a főbb egyházi javadalmak kinevezése, birtokba helyezése pápai jogkörbe tartozott (rezervációs jog), amely nem mindig esett egybe a királyi kegyúri jog gyakorlásával. De maguk a földesurak is állandó birtokperben álltak egymással, s közöttük gyakran — a feudalizmus módszereinek megfelelően — erőszakos, fegyveres birtokszerezésre került sor. Ezért a világi és egyházi földesurak birtokállományuk bármiféle csorbítása ellen egyformán birtokösszeírásal védekeztek, amelynek külön jelentősége volt akkor, ha királyi vagy pápai megerősítést nyert. A mogyoródi apátság birtokösszeírására 1403-ban érkezett meg a megerősítő pápai válasz, amely valójában Zsigmond birtokadományozása ellen irányult, aki már királlyá választásakor kiadott hitlevelében (1387) megszorításokat tett a pápai rezervációs jog gyakorlására nézve. Majd figyelmen kívül hagyta a pápai megerősítést is, és az apátság birtokaiból 1405-ben Fótot Kálnay Benedeknek, 1406-ban Hartyánt a váci püspöknek, 1407-ben pedig Pótharasztyát a Haraszty családnak adományozta. Zsigmond később, kb. 10 év múlva elismerte a megerősítő bulla rendelkezéseit, de akkor már csak Fót került vissza az apátság birtokába.

Ez időből (1402) származik egy másik, pápai rezervációs joggal kapcsolatos oklevél is, amely szerint — az esztergomi érsek és a váci püspök mellett — a mogyoródi apát kapott öt évre szóló megbízást a Visegrád melletti bencés apátság javainak felügyeletére és képviselésére.

KÖLCSONÓS KAPCSOLAT AZ APÁTSÁGOK KÖZÖTT. A mogyoródi apátság 1335-37 táján — István nevű bitórló apátjának könnyelmű birtokkezelése és egyéb világias üzelmek révén — válságos anyagi helyzetbe került, amelyből kölcsön nyújtásával a garamszentbenedeki apátság segítette ki. A kölcsönt évi 6 aranyforint törlesztésével kellett visszafizetnie az 1342-ben Visegrádon megtartott nagykáptalan határozata szerint.

Anyagi válságát az apátság pár évtized alatt kiheverte. Erről tanúskodik az is, hogy 1366-ban a nagykáptalant Mogyoródon tartották meg, amelyen az ország valamennyi bencés apátsága küldöttekkel képviseltette magát. Így a Felvidékről: Zobor, Garamszentbenedek, Széplak, Tereske és Visegrád; Dunántúlról: Pannonhalma, Almád, Kapornak, Hahót, Földvár, Zelics-Szentlászló, Iván és Pécsvárad; Dráva-Száva közéről: Dombó és Garáb; Erdélyből pedig: Bizere, Bulcs és Kolozsmonostor. A nagykáptalan rendkormányzati és pénzügyi kérdésekben döntött oly módon, hogy a garábi apátot javadalmától megfosztotta s helyébe Miklós fia szerzetest nevezte ki; a bizerei monostort évi 6 aranyforint, a bulcsi apátságot pedig évi 10 aranyforint törlesztésére kötelezte a garamszentbenedeki apátság részére. Mind ebből az is kitűnik, hogy ez időben a garamszentbenedeki apátság — élén Szigfrid apáttal — anyagiakban és tekintélyben egyformán számottevő tényező volt, mert vállalkozott arra, hogy mintegy 400 aranyforint költséggel a válságba jutott apátságokat megsegítse. A nagykáptalan résztvevőinek számából pedig arra következtethetünk, hogy a mogyoródi kolostor tágas, nagy befogadó képességű építmény volt.

Egy másik oklevél tanúsága szerint ebben az időben az apátság perben állt a váci püspökséggel. Az óbudai prépostság ugyanis 1362-ben jelentette Nagy Lajos királynak, hogy parancsára a mogyoródi apátságot eltiltotta a „váci püspökség Szentjakab birtokának” használatától (mai Tölgyes-pusztá). A szövegezésből kitűnik, hogy a püspökség már birtokon belül volt. A birtokvesztésnek pedig azért kell komolyabb jelentőséget tulajdonítanunk, mert Szentjakab vámszedő hely volt, a Csehországba irányuló kereskedelmi útvonalon, a Budai Nagyút mentén (Alag-Szada-Mácsa vonalában). A kereskedelmi kapcsolat Károly Róbert és János cseh király 1336-ban megkötött szövetségén alapult.

Az apátságok között fennálló kapcsolatra kisebb jelentőségű oklevelek is utalnak; így Henrik mogyoródi apát 1391-ben a nagymultú zobori apátság élére került; alemániai Konrád, visegrádi apát pedig 1439-ben a mogyoródi apátság élére.

GYAKORLATI ISMERETEK TERJESZTÉSE. A bencés rend elsősorban a földművelés, gyümölcsös- és szőlőtelepítés, halastó-létesítés, malomépítés stb. gyakorlati ismereteire tanította a falu népét. Ennek igazolható nyomait megtaláljuk a mogyoródi apátságnál is. A budai káptalan 1291. évi bizonyáglevelé szerint az apátságnak a „Thusmal” dűlőben (a mai Csikvölgyi dűlő Fót felőli része) szőlőültetvénye volt. A szőlőművelést a kora-feudalizmusban igaerővel és telekkel nem rendelkező jobbágyság végezték, akik a telken ülő szántóvetőkkel együtt az őstermelők társadalmi rétegét képezték. Munkájuk mint szolgáltatás a földesúrral szemben fennálló kötelezettségük lerovását is jelentette. Később, a XIV—XV. században a szőlőművesek rétege a teleknélküli jobbágyság (zsellérség) társadalmi osztályába olvadt be. Egy másik társadalmi rétegről is tudunk, éspedig az uradalmi szolgálattevőkéről (tárnokok, kamarások, örök). V. István 1270. évi oklevele megengedi, hogy a mogyoródi örök ne füst, hanem telek után adózzanak. Az örökről tudunk kell, hogy feladatukat képezte az apát sátrának, lakásának őrzése, hadba kísérése, majd birtokügyekben való képviselése. Az engedélyezett telek utáni adózás pedig azért volt előnyösebb, mert egy telken már több jobbágycsalád ült, s így megoszlott köztük a teher. De egyben azt is igazolja, hogy már megindult a telekosztódás folyamata, amely végkifejlődésében a zsellérség társadalmi osztályát hozta létre.

A gyakorlati kultúrunka terén ugyancsak bencés kezdeményezésnek tekintetjük a halastó létesítését (a mai Mélygát táján), amelyről az 1523. évi határjárású jegyzőkönyv még megemlékezik. Persze, ekkor már igen elhanyagolt állapotban, inkább mocsár volt, mint halastó („piscina sive stagnum”). Nagyon valószínű, hogy a Mogyoródi patakra épített vízi malom is a bencések munkájának az emléke. A malomról ugyanis meglehetősen késői oklevél maradt fenn (1728. évi összeírás), de tudjuk, hogy annak létesítése a rend hagyományos gazdaságfejlesztő eszközeihez tartozott.

AZ APÁTSÁG BIRTOKÜGYI SZEREPLÉSE. A birtokügyi tevékenységnek akkor volt külön jelentősége, ha az apátság hiteles hely volt. A hiteles helyi jelleg pedig azzal járt, hogy a legkülönbözőbb birtokügyi kérdésekben (adásvétel, végrendelet, birtokcsere, egyezés, ajándékozás stb.) érvényes és kötelező erejű okmányt állíthat ki az érdekelt felek számára, a másolatok megőrzése mellett. Ilyen természetű oklevelekről a mogyoródi apátsággal kapcsolatosan nem tudunk; így azt sem állíthatjuk, hogy hiteles hely lett volna. De erre a munkájára szükség sem volt, ha meggondoljuk, hogy a közelben két hiteles hely is működött, a váci káptalan és az óbudai prépostság. Mindössze annyit mondhatunk, hogy legtöbbször szomszédosági alapon, egy-egy birtokügyi ténykedésnél közreműködött. Így: 1400-ban hivatalos minőségben jelen volt a kompolti plébánia birtokainak az ottani apátság javára történő bekebelezésénél, 1447-ben a Galga-mentén hatalmas birtokkal rendelkező és gyakran pereskedő Rozgonyi család birtokperében tanúként szerepelt Ulrich mogyoródi apát: s végül 1453-ban Gödöllő birtokának ugyancsak a Rozgonyi család javára történő bekebelezésénél az apátság Mogyoródi Jánossal képviseltette magát.

MEGSZÜNÉSÉNEK TÁRSADALMI ÉS GAZDASÁGI OKAI. Fennállásának utolsó évtizedeiben (1460—1481) az apátság vezetésében és gazdaságában visszaesés következett be, ami elsősorban az elhagyott jobbágytelkekkel függött össze. A telek-elhagyás Mogyoród környékére is kiterjedt, amint ezt az 1493-as összeírás is igazolja; eszerint Veresegyházán 23, Szadán 14, Gödöllőn pedig 19 volt az elhagyott telkek és pázsittelkek száma. A belső jobbágyvándorlás háttérében a közeli Tura állt, a már említett Rozgonyi-birtokok igazgatási központja; Tura ugyanis 1467-ben mezővárosi rangra emelkedett. A mezővárosokról pedig tudnunk kell, hogy a jobbágyság részére szabad földhasználatot és szabad kereskedelmet jelentettek; a földesúri adót egy összegben, globálisan kellett fizetni, ami mindenképpen kedvezőbb helyzet volt az egyházi és világi földesúri jogviszonynál. **Ezért a jobbágyság jobb sorsa reményében — és élve szabad költözködési jogával — mindig szívesen menekült terhei elől egy-egy közeli mezővárosba.**

A mogyoródi apátság meggyöngyült gazdasági helyzetét látszik megerősíteni Mátyás király 1481-ből származó levele is, amelyben IV. Sixtus pápától az apátság javainak az óbudai prépostság birtokába való bekebelezését kérte, amelynek élén akkor Karai László prépost, a magyar könyvnyomtatás meghonosítója állt. A királyi levél indoklásában olyasmiről is szerepelt, hogy az apátság birtokainak évi jö-

vedelme mindössze 24 aranyat tesz ki, konventje nincs, sőt, bizonyos idő óta apát sem áll az élén. Tudjuk, hogy Mátyás levele eltúlozta az apátság helyzetét, éppen a sikeres pápai döntés érdekében; de valami zavar és fogyatékoság mégiscsak volt az apátság vezetésében, mert a maga létét sem igazolni, sem megvédeni nem tudta. A pápa válasza kedvező volt: „engedélyezve úgy, ahogy kéri” („concessum, ut petitur”).

Ezzel a tollvonással a mogyoródi apátság 400 éves fennállása véget ért. Különös, hogy ebből az időből egyetlen olyan oklevél sem maradt fenn, amely birtokállományának gyarapításával volna kapcsolatos; de annál több olyan, amely annak védelmével és csorbításával foglalkozik. Úgy látszik, hogy kora birtokszerző módszereinek inkább szenvedő alanya, mint cselekvő részese volt. Az apátságot — a későbbiek során — pusztá címként adományozták és adományozzák ma is; mindössze ennyiben él történelmi emléke.

A KOLOSTOR TOVÁBBI SORSA. A török uralom alatt pap nélkül maradt és pusztulásnak indult. Pázmány Péter 1629-ben elkészített Sydónusának névjegyzékén Mogyoród még „vallásos helyként” szerepel; Pongrácz György 1675. évi jelentésében pedig mint „templomos” hely, nyilván a még használható régi apátsági építmények után. A kolostor romosodása azonban a török kiűzése után tovább tart. Erről egy 1725-ből való feljegyzés így emlékezik meg: „Hajdan itt apátság volt és kolostor, amelynek romjai a falun kívül, a dombtetőn még megvannak.” Majd eltűntek azok is; a faluban 1747-49 között új templom épült, amelynél beépítik a régi kolostor még felhasználható köveit. Így 1875-ben Rómer Flóris már romokat sem talált; csak a volt fundamentum fűvel benőtt árkait, mintegy negatív alaprajzát a hajdani építkezésnek. Egy esetleges ásatás — a magánépítkezések megindulása előtt — érdekes eredményekre vezetett volna.

TŰZ TAMÁS VERSE

Paul

*ez a világ sűrített sötétdőrű mint a
maszk nélkül kibuggyanó sóvár őszanyag
csupa sötéten kúszó húsos-ágú inda
tör utat félig leeresztett álmainkba
pillát borzongató özönlő sáskahad*

*míntha valami örökös nagy Luna Parkban
vajákos holdjárású törzsi szellemek
átrendezték volna a színt az ősi dallam
zsargonban szól már fojtott zivatarban
ahol az ajk s a vékony síp alig remeg*

*ebben a visszhangtalan dús színéjszakában
árnyak keresztezik a glóriás valót
átforrószodva úsznak égítetté váltan
az elrendelt örvényű lomha csillag-árban
kerek gyümölcsök fák halak szigetlakók*

*csak mint a tárgyak s szók hanyagul odavetve
a testek leplezetlenül állnak bele
az ég alján derengő rögtönzött keretbe
mint balzsamittas pogány sugárzó ereklye
amin nem fog már ősz s a múltás istene*